

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-01-09, iš Štuthofo - į Vilnių

Stutthof, d. 9 Januar 1944

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Stutthof, d. 9 Januar 1944

Vanduk, mano miela! Heute kam Dein Brief v. 24-XII - was für ein Glück für mich! Am 24-XII habe ich dasselbe gefühlt u. gemacht, wie Du! Wir waren zusammen! A. 4-I kamen 2 Deine Päckchen (längere Verpackung mit Papirosen u. Brot + Weihnachtssendung - mit Äpfel), - a. 6-I - ein Päckchen mit Brot u. Tabak! Danke, tausendmal danke! A. 8-I bekam ich von J. Starkus aus Akmenė ein bischen Butter. Alles, was du schickst, ist sehr gut. Deine Hilfe verbrauche ich meistens zum Mittagessen. In Zukunft die Sendungen solltest irgendwie numerieren oder das Datum der Absendung stellen, damit ich einfacher quittieren könnte. Wer hat die Papirosen gemacht? Der letzte Tabak ist ausgezeichnet. Die Äpfel haben mich besonders gefreut. Über Veränderung meines Schicksals bei uns gibt es keine Merkmale. Alles bleibt bei Altem. Ich fühle, dass ich werde zu Euch im Monat März kommen. Für meinen Gefühl habe ich keinen logischen Gründen, keinen Nachrichten. Ich habe nur unklare Ahnung, die mir ist viel überzeugender als alle Logiken u. Realitäten. Wir haben hier sehr milden Winter, - das ist ein Glück. Im Winter das weite Meer ist bei mir öfter hörbar. In der Nacht stundenlangzuhöre ich dem Brausen des stürmischen Meeres. In diesen Stunden scheint es mir, dass das Meer singt mir unendliches sehnsuchtvolleres Lied über die Freiheit, über mein Vaterland... Es scheint mir, dass höre ich die Worte des Liedes... Hiesiger Winter ist dem frühen Frühling ähnlich. Es scheint mir, ich fühle das Wehen des Frühlings, - das stürmische Meer hat viel mir darüber gesungen. Ich komme zu Euch im März, - mit ersten Blumen des richtigen Frühlings. Unsere Lagerführung ist humanisch u. ständig bemüht sich das Leben der Häftlingen zu erfreuen. Die Leute mit gesunden Nerven haben nicht viel Grund zu klagen. Natürlich, allgemeine Bestimmungen sind gültig überall, u. ein Häftling ist Häftling. Ich arbeite immer freiwillig in alten Stellung, da brauche ich nicht zu sprechen, meine Arbeit verlangt nicht meiner wissenschaftlichen Kenntnissen u. meiner dichterischen Begabung, - bei der Arbeit ich lebe in meinen Gedanken - für Euch. An Studerus werde ich nicht [1r] // schreiben - ich will immer Dir schreiben. Deine Briefe sind mir wie ein grosser Feiertag, - sie geben mir Kraft für die ganze Woche. Danke Dir, danke! Schicke mir meine Brille (stärkere Berahmung). Wenn kannst Du, etwas Tabak, deiner Kaffeemischung u. Ol. „Trei devyneri“ (gegen Erkältung). Gut, dass du so die Wohnung eingerichtet hast, ich fühle mich, ob noch gestern zu Hause gewesen bin, - so nah fühle ich Euch. Schreibe mir mehr über Eures Leben, über Bekannten. Küsse u. grüsse Dalia. Für Dich, Vanduk, habe ich keine Worte, du lebst in meiner Seele, damit bin ich lebendig u. im Geiste Kräftig. Danke Dir, tausendmal danke! Sei gesegnet, Vanduk!

Dein Bal

P. S. Grüsse Marija u. andere Bekannte, vergesse Emilija auch nicht zu begrüßen.

Ba

P. S. Unser Arzt ist für meine Gesundheit sehr sorgfältig - er hilft mir gern.

Ba [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga
Stovykla Stutthof prie Danzigo
Blokas XI

Stutthof, 1944 [m.] sausio 9 d.

Vanduk, mano miela! Šiandien atėjo Tavo gruodžio 24 d. laiškas – kokia laimė man! Gruodžio 24 d. jaučiau ir dariau tą patį, kaip ir Tu! Mes buvome kartu! [1] Sausio 4 d. atėjo 2 Tavo siuntiniai (ilgesnė pakuotė su papirosais ir duona + kalėdinis siuntinys su obuoliais), – sausio 6 d. – paketėlis su duona ir tabaku! [2] Ačiū, labai ačiū! Sausio 8 d. J. Starkus iš Akmenės atsiuntė truputį sviesto [3]. Viskas, ką atsiuntei, yra labai gera. Tavo atsiųstus produktus dažniausiai suvalgau per pietus. Ateityje siuntinius turėtum kaip nors numeruoti arba užrašyti išsiuntimo datą, kad aš galėčiau paprasčiau pasirašyti. Kas padarė papirosus? Paskutinis tabakas yra puikus. Man ypač patiko obuoliai. Apie mano likimo permainą pas mus nieko negirdėti. Viskas lieka po senovei. Jaučiu, kad kovo mėnesį būsiu pas Jus [4]. Mano jausmas neturi jokio logiško pamato, nėra pagrįstas jokiais žiniomis. Turiu tik neaiškią nuojautą, kuri labiau mane įtikina, negu visos logikos ir realybės. Pas mus čia labai švelni žiema [5], – tai laimė. Žiemą man dažniau girdėti tolima jūra. Naktimis aš valandų valandas klausausi audringos jūros ošimo. Tomis valandomis man atrodo, kad jūra man dainuoja nepabaigiamą ilgesingą dainą apie laisvę, apie mano Tėvynę... Man atrodo, kad girdžiu dainos žodžius... Čionykštė žiema panaši į ankstyvą pavasarį. Man atrodo, kad aš jaučiu pavasario dvelkimą, – audringa jūra man daug apie tai padainavo. Aš būsiu pas Jus kovo mėnesį, – su pirmomis tikrojo pavasario gėlėmis. Mūsų stovyklos vadovybė humaniška ir nuolat stengiasi praskaidrinti kalinių gyvenimą [6]. Žmonės, kurių nervai sveiki, turi mažai priežasčių skūstis. Žinoma, bendri nuostatai galioja visur, ir kalinys yra kalinys. Aš vis dar savo noru dirbu senojoj vietoj, ten man nereikia kalbėti, mano darbas reikalauja ne mano mokslinių žinių ir poetinių sugebėjimų [7], – dirbdamas gyvenu mintimis apie Jus. Studerui [8] [1r] // nerašysiu – aš visada noriu rašyti Tau. Tavo laišakai man didelė šventė – jie suteikia jėgų visai savaitei. Ačiū Tau, ačiū! Atsiųsk mano akinius (tvirtesniais rėmeliais). Jei gali, truputį tabako, savo kavos mišinio ir „Trejos devynerios“ (nuo peršalimo). Gerai, kad Tu taip įrengi butą, aš jaučiuosi, lyg dar vakar namie buvęs, – taip arti aš Jus jaučiu. Parašyk man daugiau apie savo gyvenimą, apie pažįstamus. Pabučiuok ir pasveikink Dalią. Vanduk, aš nerandu žodžių Tau, Tu gyveni mano sieloje, todėl aš gyvas ir stiprus dvasia. Ačiū Tau, labai ačiū! Būk palaiminta, Vanduk!

Tavo Bal

P. S. Perduok linkėjimus Marijai [9] ir kitiems pažįstamiems, ir Emilijos [10] nepamiršk pasveikinti.

Ba

P. S. Mūsų gydytojas [11] labai rūpinasi mano sveikata – jis man mielai padeda.

Ba [1v] //

KOMENTARAI

- [1] Pastebimas ypatingas Balio Sruogos gebėjimas įsijausti į situaciją, apie ją intensyviai mąstant – „labai aiškiai“, „kaip tikrovėje“, „taip realiai“ išivaizduojant kiekvieną žmonos ir dukters veiksmą, judesį namuose: „matysiu, ką Jūs darote, kaip Jūs sėdit, ką kalbat“ (1943-12-12). Po kelių dienų Balys Sruoga rašė apie susitikimą mintimis: „Ypač aš džiaugiuosi tuo, kad mes abu tiksliai tuo pačiu metu galvojame ir jaučiam tą patį!“ (1944-01-16). Vanda Sruogienė liudijo: „Kad mudu abu su vyru visad buvom geri „mediumai“ – aš gal tik daug vėliau supratau“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1979-10-03, in: *LLTIB RS*, f. 94, b. 347). Balio Sruogos bičiuliai, lageryje dalyvavę spiritistiniuose seansuose, kurie rengti siekiant sužinoti savo ateitį, taip pat pabrėžė, kad jis, pats to nejausdamas, buvo „[t]inkamiausias[as] medium[as]“, kuris „tur[ėjo] daugiau magnetinės jėgos“ ir kuris „nerviškai išgyveno seansus, jų metu labai pavargdamas“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 319). Susisiekiimo per nuotolį mintimis ir vaizduote fenomenas ypač intensyviai išgyventas švenčių metu – Kūčių vakarą, per Kalėdas, Naujuosius metus, Velykas, Sekmines, žmonos vardines, Dalios ir savo gimtadienį. Jausmai reikšti palaiminimu, bučiniiais, pri(si)glaudimu – išgirstant „gerųjų dvasių“ širdies plakimą.
- [2] Gruodžio 8 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 2 [kg.] siuntinį, kuris „gautas I-5“ („61. 1 kg. duonos, 1/4 žąsies pašteto, 1/4 kg. medaus, 50 gr. dešros, [dantų pastos] „Skut[al]“, muil[as], kavos truputis, 50 gr. tabokos, 2 obuoliai mūsų, 2 dėž[utės] papirosų“); gruodžio 8 d. Dalia Sruogaitė išsiuntė 2 [kg.] siuntinį, kuris „gautas I-4“ („62. 500 gr. medauninko, 200 gr. sviesto, 200 gr. cukraus, kava, 6 obuoliai“) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: *BLKMČ BS*).
- [3] Vanda Sruogienė nurodė, kad Jonas Starkus (1917–1948), karininkas, kalvystės meistras, nuo 1944 m. partizanas, parėmė Balį Sruogą lageryje: „[63.] Iš Starkaus Akmenėje sviestas, gautas I-8“ („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: *BLKMČ BS*). Kitame laiške Balys Sruoga prašė žmonos padėkoti jį tebeprisimenantiems draugams – „šiemis geriems žmonėms“, kurie, siųsdami į lagerį paketėlius su maistu, dalijosi tuo, ką patys turėjo geriausio.
- [4] Balys Sruoga greičiausiai remiasi lageryje vykusių spiritistinių seansų rezultatais: kartą vakare sukant lėkštę iškviesta dvasia pranašavo, kad 1944 m. sausio 23 d. vokiečiai pasitrauks iš Lietuvos. Šią žinią „patvirtino“ ir iškviestos Kęstučio, Vytauto, Smetonos dvasios, kurios „tėvynės išlaisvinimu turėjo itin domėtis“. Jos numatė, kad pirmąją vyriausybę sudarys keli Štuthofe uždaryti garbės kaliniai, Lietuvos kariuomenės vadas bus pulkininkas Juozas Narakas, švietimo ministras – Balys Sruoga, o pirmasis prezidentas – prof. Vladas Jurgutis (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 318). Tokios žinios stipriai paveikė net didžiausius spiritistinių seansų skeptikus: „Miegamajame, kuriame jau beveik visi gulėjo, šios žinios sukėlė didelę sensaciją. Vadinas, vis dėlto grįšime namo, ir mūsiškiai dar turės atlikti didelius uždavinius“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 318).
- [5] Žiema lageryje buvo šiltesnė už praėjusią, bet kaliniams ji vis tiek nebuvo palanki ir patogi: „Žiemos dienos slinko lėtai, nors jos buvo ir trumpos. Pusnys, šaltis ir palaidiniai ėjo pakaitomis. Medinių barakų sandarumas buvo menkas, pro grindų plyšius veržėsi šalto oro srovės ir negailestingai stingdė mūsų kojas. Viduje pakenčiamai buvo šilta tik tol, kol kūrenosi krosnis. Kuro davė mažai, todėl jį reikėjo organizuoti. Tai padaryti nebuvo sunku, tik reikėjo turėti tabako. Tada galėjai gauti daugiau anglies ir „nematant“ parsigabenti skaldytų kelmų, kurių čia buvo ištisi kūgiai“ (A. Gervydas [Antanas Kučinskas], *Už spygliuotų vielų*, Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1950, p. 134).

- [6] Lageryje pas prominentus šeštadienio vakarais ar sekmadieniais vykdavo klasikinės muzikos koncertai, be kitų, buvo grojami ir Mozarto, Beethoveno kūriniai. Muzika kaliniams leido užsimiršti – „nuskriaustajam ir pažemintajam žmogui neš[ė] mažą džiaugsmą“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 279), „padėjo išsivaduoti iš vienišumo“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 288). „Kalinio noras išsivaduoti buvo pats stipriausias, gal net aistringiausias. Ilgiau pagyvenus, pasidarė nebesvarbu, kuo save vaduoji, kad tik nejaustum išorinių varžtų. Kalinys susigalvodavo įvairių „menų“, kartais labai negirtinų, jais sotindavo savo vaizduotę ir tarėsi laimėjęs – bent akimirksni, valandą, vakarą“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 288). „Barakuose turėjo būti ne tik švaru, gražu, bet ir linksma, todėl blokiniai pradėjo ruošti „linksmavakarius“, į kuriuos užsukdavo ir esesmanai su savo esesmanėmis“ (Leonas Puskunigis, „Štuthofas žardienos“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 334). Blokinių rengiamuose „linksmavakariuose“ skambėjo ir populiaroji muzika, maršai, lydimi šokių intarpų, vyko pramoginiai renginiai – bokso rungtynės, rusų ir lenkų meno trupių pasirodymai (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 278–284). „Linksmavakarių“ atmosfera dažnai buvo slogi: „Zelionkė, tapęs pirmuoju seniūnu, lagerį valdė dvilypai – žiauriai ir linksmi. Šis dvilypumas 1944 metams buvo vis labiau matomas. Lagerio vadovybė, norėdama palengvinti kalinių gyvenimą, draudė žudymą kuolais, korė žmones tik Berlyno įsakymu, leido melstis ir giedoti, kvietė į blokų „linksmavakarius“ ir kt. Vis dėlto kalinius, kaip ir anksčiau, marino badu, muše ir kankino darbovietėse, vis dažniau šaudė ir korė bėglius, partizanus bei Varšuvos sukilėlius, masiškai naikino žydus. Zelionkė, vykdydamas esesmanų politinės programos pirmąją dalį, atseit norėdamas kalinius „pralinksinti“, pirmiausia išugdė lagerio orkestrą. Jame dabar buvo apie pusšimtis muzikantų, apvalkstyti blizgančiom juodom striukėm. Kiauras dienas jie nieko daugiau neveikia, tik kirkina savo instrumentus, lavinasi, o paskui koncertuoja lauke ir barakuose (beje, sugeba įmanomai atlikti ir sudėtingiausius muzikos kūrinius). Zelionkėi to maža – ėmė globoti rusų belaisvių chorą. Anksčiau šie dainininkai, kaip jie patys pasakojo, buvo tampomi iš vieno lagerio į kitą, kur turėjo „linksminti“ rusų karo belaisvius. Dabar, kai juos atvežė čia ir apgyvendino neribotam laikui, Zelionkė, galvodamas apie laisvę, labai juos „pamilo“ – kviesdavosi net į „linksmavakarius“, į kuriuos ateidavo ir esesmanai su esesmanėmis. Šiuos svečius ir vyresniusius linksmino vikrūs juokdariai krėsdami įvairius pokštus su kortomis, narstomais žiedais, virvutėmis; kampe, prie sukarstytų lovatiesių, pasirodydavo lėlių teatro direktorius ir demonstruodavo nešvankios meilės komedijas – esesmanai juokdavosi iki nuosilpio! Toks svečių nusiteikimas pažadindavo ir asmeninę pirmojo seniūno kūrybą, ir tada Zelionkė pradėdavo šokti su iš anksto parinktu kaliniu, kurį aprengdavo moters drabužiais. Zelionkė taip aistringai išraitinėdavo tango su įvairiausiais išlenkimais, kad stipresni kaliniai, pagauti įkarščio, po „linksmavakarių“ kasdavosi po spygliuotomis tvoromis į izoliacinį moterų skyrių... „Seklyčios“ ringe tokiais vakarais paprastai išsirikiuodavo įvairaus svorio ir pajėgumo boksininkai. Įsiganę ir pikti, jie kaudavosi karštai, kartais ir techniškai, kad net esesmanai plodavo, o Zelionkė, gniauždamas kumščius, vilkiškai šaipydavosi. Vieną vakarą jis neiškentė, nusimovė marškinius ir stojo į ringą. Savo priešą puolė aklai, iškreiptu veidu, lyg užmušti norėdamas. Bet šį kartą jo priešininkas lenkas buvo labai prityręs boksininkas. Jis taip pradėjo daužyti Zelionkė, kad atėję į „linksmavakarių“ lenkai klykė net ašaras braukdami, isteriškai. Jaudinosi ir kiti, gniaužė kumščius ir, rodėsi, kartu su boksininku pliekė savo seniūną, jo vilkišką snukį kule... Triukšmas sujaudino net ir klaikenas: jie kaišiojo iš „miegamojo“ išsekusias vargas galvas, abejingai žvilgčiojo į besikaunančius, o paskui ramiai vėl grįždavo į savo gultus. Zelionkė pralaimėjo. Jis alsiai šnopuodamas, piktai ir akylai stebėjo savo priešą, neseniai atvežtą iš laisvės, – su juo dar atsiskaitysias!“ (Leonas Puskunigis, „Štuthofas žardienos“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 362–363).

- [7] Lageryje Balys Sruoga dirbo Traugott Mayer vadovaujamos lagerio raštinės raportų skyriaus raštininku: „Dirbti reikėjo viskas savarankiškai. Kur, būdavo, kokį SS feldfelbę paskirsiu į dežuravimą, kurį – atostogų paleisiu, – jis [raporto dalies vadas Arno Chemnitz] visuomet patvirtina mano planą ir potvarkius. Tokiu būdu aš ir galėjau tvarkyti SS feldfelbių darbą, – tu pačių feldfelbių, kurie kiekvieną momentą galėjo mane nudobti ar pakarti“ (Balys Sruoga, *Dievų miškas*, (ser. *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, Nr. 3), redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 177).
Balys Sruoga skyrė daug laiko techniniam darbui: „Jis daug rūkydavo ir rašydavo. Be kitų darbų, turėdavo parengti savaitinius budėjimo grafikus apie dešimčiai SS puskarininkių – sargybos viršininkui, lagerio virtuvės priežiūros viršininkui ir kt. Norėdamas visus patenkinti, ilgai sėdėdavo prie šio grafiko“ („[Augustin Sikorski atsiminimai apie Balį Sruogą]“, in: Balys Didysis, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 341).
Chemnitzas pasitikėjo Balio Sruoga: „Iš visų inteligentų lageryje jisai pasitikėjo tiktai dviem lenkais, raštinėje dirbusiais, ir – deja, deja! – manimi, – taip bent pats ne kartą buvo pasakęs! Kodėl jis taip manė, sunku pasakyti. Nebent todėl, kad ir aš, kaip jis, visuomet tylėdavau, – jis ir mane turbūt niauriu banditu laikė...“ (Idem., in: *Ibid.*, p. 182).
- [8] Gottlieb Studerus (1899–1972), šveicarų kalbininkas, germanistas, buvęs VU HMF vokiečių kalbos dėstytojas, nuo 1940 m. rudens gyveno Šveicarijoje. Balys Sruoga negalėjo jam parašyti laiško, nes būtų praradęs galimybę parašyti vieną laišką žmonai.
- [9] Marija Krasauskaitė (1902–1981), istorikė, Vandos Sruogienės bičiulė. 1941–1944 m. dirbo Švietimo valdyboje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, gyveno Miunchene. Išliko trys jai adresuoti Balio Sruogos laiskai, rašyti 1944 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėn. iš Štuthofio lagerio (*LLTI BR*, f. 53, b. 1302).
- [10] Emilija Viežbickaitė (g. 1900 m.), Sruogų šeimos pagalbininkė, 1940–1945 m. gyveno Vilniuje, Tauro g. 10 namo 3 bute.
- [11] Antanas Starkus (1901–1975), Štuthofio lagerio gydytojas. Jis rūpinosi nusilpusia Balio Sruogos širdimi, stiprino ją kofeino ampulėmis (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 143).